

WALDEMAR REZMER

Uniwersytet Mikołaja Kopernika

Kampania polska 1939 r. w historiografii III Rzeszy

Wprowadzenie bibliograficzne do tematyki

ABSTRACT

The article presents the historiography of the Third Reich thematically related to the Poland campaign 1939. The publications were supposed to justify German invasion, glorify victory and create the myth of invincibility of the Wehrmacht. However, even amongst them it is possible to find works, which, after being subjected to severe critique, constitute an important source of information about the hostilities and the people who participated in them. They have a significant informative value. There are interesting photographs of soldiers, weapons, equipment and battlefields included in them. After 1945 German historians showed little interest in Poland campaign 1939. As a result, few scientific publications on that subject were prepared. Most of them are of fragmentary character.

Kampania wojenna w 1939 r. zajmuje wiele miejsca w historiografii polskiej, lecz znacznie mniej w niemieckiej, co na pierwszy rzut oka wydaje się niewytłumaczalne. Była to bowiem nie tylko pierwsza kampania II wojny światowej, lecz także wielkie zwycięstwo III Rzeszy i jej sił zbrojnych – Wehrmachtu. Dla Polski zaś poniesiona klęska militarna miała dramatyczne konsekwencje geopolityczne – oznaczała bowiem koniec II Rzeczypospolitej. Można było więc oczekiwać, że historycy polscy będą starali się tę katastrofę polityczną i militarną neglizować, a Niemiec wprost przeciwnie – eksponować odniesiony sukces. Paradoksalnie stało się odwrotnie. Polska literatura historyczno-wojskowa poświęcona kampanii 1939 r. liczy już kilkanaście tysięcy tytułów (syntezy, monografie, artykułów, opracowań

przyczynkarskich, prac publicystycznych i tekstów źródłowych),¹ natomiast piśmiennictwo niemieckie na ten temat jest znacznie skromniejsze.² Po zakończeniu II wojny światowej historycy niemieccy unikali bowiem podejmowania tematów czysto wojskowych, obawiając się prawdopodobnie podejrzeń, że w ten sposób ponownie krzewią militarizm we własnym społeczeństwie. Ich badania koncentrowały się więc na problemach społeczno-politycznych i ekonomicznych III Rzeszy, kwestiach dotyczących genezy wybuchu wojny, zbrodni wojennych i Holocaustu, kolaboracji, ruchu oporu.³

Chociaż gros historyków niemieckich nie interesowało się stroną czysto militarną II wojny światowej, były jednak ośrodki naukowe i badacze, którzy tę tematykę mimo wszystko podejmowali. Najważniejszą instytucją badawczą był *Militärgeschichtliches Forschungsamt* (dalej: MGFA) we Fryburgu Bryzgowijskim, w 1993 r. przeniesiony do Poczdamu,⁴ edytujący w latach 1979–2008 serię „Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg”.

¹ Bibliografia edytowana w 2002 r. przez Centralną Bibliotekę Wojskową, obejmująca piśmiennictwo tylko z lat 1989–2001, odnotowuje 8551 publikacji o tej kampanii, zob.: *Kampania wrześniowa 1939. Bibliografia*, red. Irena Sawicka et al., t. 1–2 (Warszawa: Centralna Biblioteka Wojskowa, 2002). Do tego należy doliczyć piśmiennictwo, które znalazło się w kolejnym – trzecim tomie tej bibliografii: *Kampania wrześniowa 1939. Bibliografia*, red. Sawicka et al., t. 3 (Warszawa: Centralna Biblioteka Wojskowa, 2009). W dziele tym odnotowano 3148 publikacji krajowych i zagranicznych, wydanych w latach 2002–2009 na ziemiach polskich oraz polonika na obczyźnie, w formie druków zwartych, ciągłych, specjalnych i publicystyki. Od tego czasu minęło 13 lat – przybyło więc kilka tysięcy nowych publikacji. Kolejnych kilka tysięcy opublikowano w latach 1939–1988, których wspomniana bibliografia także nie uwzględnia. W sumie mamy więc kilkanaście tysięcy.

² Zob. Walter Held, *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939 bis 1945. Eine Bibliographie der deutschsprachigen Nachkriegsliteratur. 1945–1976* (Osnabrück: Biblio Verlag, 1978); Held, *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg. Eine Bibliographie der deutschen Nachkriegsliteratur*, t. 1, 1970–1976 (Osnabrück: Biblio Verlag, 1978); t. 2, 1977–1981 (Osnabrück: Biblio Verlag, 1983); t. 3, 1982–1986 (Osnabrück: Biblio Verlag, 1989); t. 4, 1987–1991 (Osnabrück: Biblio Verlag, 1995); t. 5, 1992–2000 (Bissendorf: Biblio Verlag, 2002).

³ Więcej na ten temat zob. Bruno Maurach, „Zur kriegswissenschaftlichen Erforschung des Polenfeldzuges,” *Wehrkunde* nr 1 (1956): 8–11; Marek Krwawicz i Kazimierz Rosen-Zawadzki, „O stanie badań nad kampanią wrześniową,” *Wojskowy Przegląd Historyczny* 4, nr 3 (1959): 336–356; Andrzej Rzepniewski, „Historiografia niemiecka okresu 1939–1964 dot. wojny polsko-niemieckiej 1939 r.,” w *Problemy wojny obronnej Polski w 1939 r. Materiały z sympozjum 4–5 IX 1964* (Warszawa: Wojskowy Instytut Historyczny, 1965), 104–112; Józef Mądry, „Wrzesień 1939 w prasie zachodnioniemieckiej,” w *Śląsk i Zagłębie Dąbrowskie w walce z okupantem hitlerowskim 1939–1945*, red. Andrzej Szefer (Katowice: Śląski Instytut Naukowy, 1970), 192–204; Piotr Madajczyk, „II wojna światowa w historiografii niemieckiej,” *Dzieje Najnowsze* 41, nr 3 (2009): 59–72.

⁴ Ursula von Gersdorff, „Bibliographie des Militärgeschichtlichen Forschungsamtes 1956–1965,” *Wehrwissenschaftliche Rundschau* 12 (1965): 720–729.

W tomie II zatytułowanym *Die Errichtung der Hegemonie auf dem Europäischen Kontinent*⁵ kampanii w Polsce poświęcono jednak tylko jedną piątą część opracowania.⁶ Do tego należy doliczyć kilka stron w rozdziale I pt. *Der Krieg in der Ostsee* – należącym do części czwartej, zatytułowanej *Die erste Phase der Seekriegführung bis zum Frühjahr 1940* – na których zaprezentowano działania flot na Bałtyku we wrześniu 1939 r.⁷

To właśnie dzięki wysiłkowi historyków z MGFA oraz różnym stowarzyszeniom byłych żołnierzy Wehrmachtu i *Waffen-SS* były w Republice Federalnej Niemiec edytowane wspomnienia, relacje i dzienniki dowódców i oficerów pełniących służbę na różnych szczeblach dowódczych i sztabowych (np. Franza Haldera,⁸ Alberta Kesselringa,⁹ Ericha Raedera,¹⁰ Heinza Guderiana,¹¹ Ericha von Mansteina,¹² Nicolausa von Belowa,¹³ Karla Dönitza,¹⁴ Karla Almana,¹⁵ Wenera Brehma,¹⁶ Rudolfa Gschöpa¹⁷), monografie wielu dywizji biorących udział w kampanii polskiej (m.in. 3,¹⁸ 10,¹⁹ 18,²⁰

⁵ Klaus A. Maier et al., *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg*, t. 2, *Die Errichtung der Hegemonie auf dem Europäischen Kontinent* (Stuttgart: DVA, 1979).

⁶ Ibid., 79–149.

⁷ Ibid., 158–161.

⁸ Franz Halder, *Kriegstagebuch. Tägliche Aufzeichnungen des Chefs des Generalstabes des Heeres, 1939–1942*, t. 1, *Vom Polenfeldzug bis zum Ende der Westoffensive (14.8.1939–30.06.1940)*, oprac. Hans Adolf Jacobsen (Stuttgart: W. Kohlhammer Verlag, 1962).

⁹ Albert Kesselring, *Soldat bis zum letzten Tag* (Bonn: Athenäum, 1953).

¹⁰ Erich Raeder, *Mein Leben*, t. 2, *Von 1935 bis Spandau 1955* (Tübingen: Verlag Fritz Schlichtenmayer, 1957).

¹¹ Heinz Guderian, *Erinnerungen eines Soldaten* (Heidelberg: K. Vowinkel, 1951).

¹² Erich von Manstein, *Verlorene Siege* (Bonn: Athenäum Verlag, 1957).

¹³ Nicolaus von Below, *Als Hitlers Adjutant 1937–45* (Mainz: v. Hase und Koehler, 1980).

¹⁴ Karl Dönitz, *Zehn Jahre und zwanzig Tage* (Bonn: Athenäum-Verlag Junker und Dünhaupt, 1958).

¹⁵ Karl Alman, *Panzer vor!* (Rastatt: E. Pabel Verlag, 1966).

¹⁶ Werner Brehm, *Mein Kriegstagebuch 1939–1945, Mit d. 7. Panzer-Division 5 Jahre in West und Ost* (Kassel: Weber & Weidemeyer, 1953).

¹⁷ Rudolf Gschöp, *Mein Weg mit der 45. Infanterie-Division* (Linz an der Donau: Oberösterreichischer Landesverlag, 1955).

¹⁸ Gerhard Dieckhoff, *3. Infanterie-Division. 3. Infanterie-Division (mot.). 3. Panzergrenadier-Division* (Göttingen: Erich Börries, 1960).

¹⁹ August Schmidt, *Geschichte der 10. Division. 10. Infanterie-Division (mot.). 10. Panzer-Grenadier-Division 1933–1945* (Bad Nauheim: Podzun Verlag, 1963).

²⁰ Monografia tej dywizji powstaje w Polsce. Dotychczas edytowano 1 część, w której ukazano formowanie dywizji i jej udział w pierwszych trzech dniach kampanii polskiej 1939 roku. Zob. Jarosław Helwig, *Wehrmacht z Glogau w Polsce. Szlak bojowy 18. Dywizji Piechoty*

19,²¹ 24,²² 30,²³ 32,²⁴ 50,²⁵ 61,²⁶ i 207 Dywizji Piechoty,²⁷ 1 Dywizji Górskiej,²⁸ 1,²⁹ 2,³⁰ 3,³¹ 5,³² i 6 Dywizji Pancерnej,³³ 29 Dywizji Piechoty (Zmotoryzowanej),³⁴ dzieje pułków (m.in. 2³⁵ i 15³⁶ Pułku Czołgów, 12 Pułku Strzelców,³⁷ „Leibstandarte-SS-Adolf Hitler”,³⁸ 73 Pułku Artylerii³⁹) i niektórych

XI Korpusu Armijnego we wrześniu 1939 roku, cz. 1 (Głogów: Muzeum Archeologiczno-Historyczne, 2019).

²¹ Otto von Knobelsdorf, *Geschichte der niedersächsischen 19. Panzer-Division (Bis 31 X 1940 19. Infanterie-Division)* (Bad Nauheim: Podzun-Pallas Verlag, 1958).

²² Hans Tettau i Kurt Vercock, *Geschichte der 24. Infanterie-Division 1935–1945* (Stolberg: Selbstverlag, 1956).

²³ Hans Breithaupt, *Die Geschichte der 30. Infanterie-Division 1939–1945* (Bad Nauheim: Verlag Hans-Henning Podzun, 1955).

²⁴ Jürgen Schroeder i Joachim Schulz-Naumann, *Die Geschichte der pommerschen 32. Infanterie-Division 1935–1945* (Bad Nauheim: H. H. Podzun, 1956).

²⁵ *Die 50. Infanterie-Division 1939–1945* (Augsburg: Augsburg Traditionsgemeinschaft 50. Infanterie-Division, 1965).

²⁶ Walther Hubatsch, *61. Infanterie-Division 1939–1945* (Bad Nauheim: Podzun, 1961).

²⁷ *Die Geschichte der 207., und 281. Infanterie-Division mit ihren Zwischengliederungen 1939–1945* (Dortmund: Buchdruckerei Strassburger, 1947).

²⁸ Hubert Lanz, *Gebirgsjäger. Die 1. Gebirgsdivision 1939–1945* (Bad Nauheim: Hans Henning Podzun, 1954).

²⁹ Rolf Stoves, *Die 1. Panzerdivision 1939- bis 1945* (Bad Nauheim: Hans Henning Podzun, 1961).

³⁰ Franz Josef Strauss, *Geschichte der 2. (Wiener) Panzer-Division. Friedensund Kriegserlebnisse einer Generation* (Neckagmünd: Nebel Verlag GmbH, 1977).

³¹ *Geschichte der 3. Panzer-Division Berlin-Brandenburg 1933–1945* (Berlin: Verlag der Buchh, 1967).

³² Anton Detlev von Plato, *Die Geschichte der 5. Panzerdivision 1938 bis 1945* (Regensburg: Walhalla und Praetoria Verlag, 1978).

³³ Horst Schiebert, *Bildband der 6. Panzer-Divisionen 1939–1945* (Bad Nauheim: Podzun Verlag, 1958). W kampanii polskiej była to 1 Dywizja Lekka.

³⁴ Joachim Lemelsen, *29. Division* (Bad Nauheim: Podzun Verlag, 1960).

³⁵ Christian von Lucke, *Die Geschichte des Panzer-Regiments 2* (Calle: b. wyd., 1953).

³⁶ Gustaw W. Schrodek, *Ihr Glaube galt dem Vaterland. Geschichte des Panzer-Regiments 15 (11. Panzer-Division)* (München: Schild Verlag, 1976).

³⁷ Oskar Schaub, *Aus der Geschichte Panzer-Grenadier-Regiment 12* (Bergisch-Gladbach: Selbstverlag, 1957).

³⁸ Rudolf Lehman, *Die Leibstandarte*, t. 1 (Osnabrück: Munin Verlag, 1978); Pantermeyer [K. Meyer], *Grenadiere* (München: Schild Verlag, 1970).

³⁹ Oskar Schaub, *Regimentsgeschichte des Panzer-Artillerie-Regiments 73* (Bremen: Boettcher Verlag, 1959).

samodzielnych oddziałów,⁴⁰ omawiane niektóre operacje, bitwy i boje (m.in. nad Bzurą w 1939 r.,⁴¹ o Westerplatte,⁴² walki na Wybrzeżu,⁴³ akcje specjalne w Tczewie i Mostach⁴⁴), działania oddziałów spadochronowych,⁴⁵ *Luftwaffe*⁴⁶ i *Kriegsmarine*⁴⁷.

Historycy niemieccy opublikowali nawet w latach pięćdziesiątych dwie prace, które można było wtedy potraktować jako syntezy kampanii polskiej 1939 r. Ich autorami byli Nikolaus von Vormann⁴⁸ i Burkhart Mueller-Hillebrand.⁴⁹ Inni niemieccy badacze kampanii 1939 r. sporządzili informator o niemieckich związkach operacyjnych, taktycznych i oddziałach sformowanych podczas II wojny światowej⁵⁰ oraz wykonali syntetyczne opracowanie o niemieckich wojskach lądowych w latach 1939–1945.⁵¹

⁴⁰ Wykaz opublikowanych do 1958 r. historii jednostek niemieckich zob. Erich Murawski, „Deutsche Divisionengeschichte,” *Bücherschau der Weltkriegsbücherei* z. 1/4 (1958): 285–290.

⁴¹ Hans Reinhardt, „Die 4. Panzer-Division vor Warschau und an der Bzura vom 9–20 IX 1039,” *Wehrkunde* z. 5 (1958): 237–247; Rolf Elble, *Die Schlacht an der Bzura im September 1939 aus deutscher und polnischer Sicht* (Freiburg: Verlag Rombach, 1975).

⁴² Bertil Stjernfeld i Klaus-Richard Böhme, *Westerplatte 1939* (Freiburg: Verlag Rombach, 1970).

⁴³ Jerzy Pertek, „Obrona Wybrzeża we Wrześniu 1939 roku. Stan badań,” *Rocznik Gdański* 19/20 (1960/1961): 5–63.

⁴⁴ Herbert Schindler, *Mosty und Dirschau 1939. Zwei Handstreichs Wehrmacht vor Beginn des Polenfeldzuges* (Freiburg: Verlag Rombach, 1971).

⁴⁵ Rudolf Böhmler, *Fallschirmjäger. Bildband und Chronik* (Bad Nauheim: Verlag Hans Henning Podzun, 1961).

⁴⁶ Cajus Bekker, *Angriffshöhe 4000. Ein Kriegstagebuch der deutschen Luftwaffe* (Oldenburg: Gerhard Stalling Verlag, 1954); Georg Feuchter, *Geschichte des Luftkriegs. Entwicklung und Zukunft* (Bonn: Athenäum, 1954); Karl Volker, *Die deutschen Luftwaffe 1933–1939* (Stuttgart: Deutsche Verlagsanstalt, 1967).

⁴⁷ Rolf Bense, *Die deutschen Flottenpolitik von 1933 bis 1939* (Berlin – Frankfurt a.M.: Verlag Mittler & Sohn, 1958); Friedrich Ruge, *Der Seekrieg 1939–1945* (Stuttgart: Koehler Verlag, 1962); Rafał Witkowski, „Kriegsmarine w kampanii wrześniowej 1939 r. w świetle niektórych publikacji niemieckich,” *Przegląd Morski* z. 9 (1957): 74–84; z. 10 (1957): 75–86; z. 11 (1957): 89–95; z. 12 (1957): 72–79; Walter Lohman i Hans Hildebrand, *Die Deutsche Kriegsmarine 1939–1945. Gliederung, Einsatz, Stellenbesetzung*, t. 1–3 (Bad Nauheim: Podzun Verlag, 1956–1962).

⁴⁸ Nikolaus von Vormann, *Der Feldzug 1939 in Polen. Die Operationen des Heeres* (Weissenburg: Prinz-Eugen-Verlag, 1958).

⁴⁹ Burkhart Mueller-Hillebrand, *Das Heer 1933–1945. Entwicklung des organisatorischen Aufbaues*, t. 1, *Das Heer bis zum Kriegsbeginn* (Darmstadt: Mittler und Sohn, 1954); t. 2, *Die Blitzfeldzüge 1939–1941. Das Heer im Kriege bis zum Beginn des Feldzuges gegen die Sowjetunion im Juni 1941* (Frankfurt a/M.: Mittler und Sohn, 1956).

⁵⁰ Georg Tessin, *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen SS im Zweiten Weltkrieg 1939–1945*, t. 1–10 (Frankfurt a/M.: Mittler und Sohn, 1965–1977).

⁵¹ Wolf Keiling, *Das deutsche Heer 1939–1945*, t. 1–3 (Bad Nauheim: Podzun Verlag, 1956).

Niestety, w wymienionych wcześniej polskich i niemieckich bibliografiach nie znajdziemy pełnego wykazu publikacji dotyczących kampanii w Polsce w 1939 r. edytowanych w III Rzeszy w latach 1939–1945. Dzieła takie pojawiają się na kartach tych bibliografii, ale nie w sposób kompleksowy, lecz incydentalny, wybiórczy i – tak sędzę – przypadkowy.

Podkreślić trzeba jednak, że niewielka grupa historyków doceniała wartość informacyjną niektórych wydanych w latach 1939–1945 publikacji i wykorzystywała je w swoich badaniach. Dowodem tego są chociażby bibliografie dołączone do publikowanych przez nich prac, w których te dzieła są wykazywane. Historycy ci nie mieli jednak pełnego rozeznania w istniejącym piśmiennictwie, a to znacząco utrudniało im odszukanie publikacji zawierających wartościowe informacje. Niewielu z nich wiedziało, że takie zestawienie istnieje: wykonał je, a następnie opublikował w londyńskiej „Niepodległości” w 1950 r. Marek Różycki.⁵² Twierdził on jednak, że zamieszczony przez niego „wykaz druków niemieckich odnoszących się do kampanii wrześniowej 1939 roku, nie jest w żadnym wypadku bibliografią w ustalonym i naukowym znaczeniu tego pojęcia. Jest to zaledwie zestawienie pewnej części materiałów do takiej bibliografii. [...] znalazły się w nim tylko: a) niemieckie wydawnictwa książkowe; oraz b) artykuły w języku niemieckim, które ukazały się na łamach tygodników, miesięczników itp. czasopism periodycznych. Nie uwzględniono natomiast zupełnie niemieckiej prasy codziennej, jakkolwiek ukazało się w niej sporo materiału o wojnie, w dużym stopniu o charakterze relacyjnym i propagandowo-reporterskim. Oczywiście, że do takiego materiału należy podchodzić z niezwykłą ostrożnością, ale z tym zagadnieniem poradzi sobie już sam badacz, który wybierze tylko wiarygodny materiał, a resztę z całą pewnością odrzuci i w swoich badaniach nie uwzględni. W każdym razie nie należy się z góry odnosić niechętnie i z niedowierzaniem do takiego materiału, tym bardziej, że ze względu na duże zniszczenie zarówno własnego, jak i nieprzyjacielskiego materiału aktowego, artykuły o charakterze relacyjnym z prasy codziennej nabierają pierwszorzędного znaczenia i to zarówno faktycznego, jak orientacyjnego lub pomocniczego”.⁵³

Chociaż Różycki zastrzegał, że sporządzony przez niego wykaz druków niemieckich odnoszących się do kampanii polskiej 1939 r., a opublikowanych w III Rzeszy w latach II wojny światowej, nie jest bibliografią „w ustalonym i naukowym znaczeniu tego pojęcia”, w praktyce taką bibliografią jednak jest. W jego wykazie znajdziemy bowiem 280 publikacji, których opis zawiera: numer porządkowy, nazwisko, imię (imiona) i stopień autora

⁵² Marek Różycki, „Materiały niemieckie do kampanii wrześniowej w roku 1939,” *Niepodległość* 2 (Londyn) (1950): 227–239.

⁵³ *Ibid.*, 227.

działa (tam, gdzie nie jest on wymieniony – pierwszy człon /rzeczownik/ tytułu), tytuł książki (artykułu), nazwisko wydawcy, miejsce i rok wydania i ilość stron. W przypadku czasopism po tytule artykułu wskazany jest tytuł pisma, rok ukazania się artykułu, numer zeszytu i numery stron, na których publikacja została wydrukowana.

W wykazie Różyckiego figurują nie tylko druki zwarte, lecz także prace zamieszczone w periodykach wojskowych i historyczno-wojskowych, np. *Artillerische Rundschau*, *Militärwissenschaftliche Rundschau*, *Militärwochenblatt*, *Marinen Rundschau*, *Die Weltwoche*, *Schweizerische Monatschrift für Offiziere aller Waffen*, *Deutsche Wehrmacht*, *Deutscher Militärarzt*, *Wissen und Wehr* i innych. Nie ma w nim tylko artykułów (komunikatów, doniesień z frontu, reportaży i drobnej publicystyki) drukowanych w prasie codziennej.

Zebranie, a następnie opublikowanie w 1950 r. wykazu piśmiennictwa niemieckiego z lat II wojny światowej tematycznie odnoszącego się do kampanii w Polsce w 1939 r. nie przyniosło rezultatu oczekiwanego przez Różyckiego. Historycy *a priori* odrzucali wartość naukową tej literatury, nie widzieli więc potrzeby sięgania do niej. Zaczęło to się zmieniać dopiero pod koniec lat siedemdziesiątych, kiedy mając na uwadze zbliżającą się 40. rocznicę tragicznego Września, zdynamizowano badania początkowego okresu II wojny światowej. Ich efektem były monografie wrześniowych polskich związków operacyjnych (Armie: „Kraków”, „Łódź”, „Pomorze”, „Prusy”, „Karpaty”, „Poznań”, „Modlin”, Grupa Operacyjna „Piotrków”, Samodzielna Grupa Operacyjna „Polesie”) oraz syntezy autorstwa Leszka Moczulskiego,⁵⁴ Tadeusza Jurgi⁵⁵ i zespołu historyków z ówczesnego Wojskowego Instytutu Historycznego.⁵⁶ Dzieła te miały zastąpić przestarzałe syntezy autorstwa Mieczysława Norwid-Neugebauera,⁵⁷ Jerzego Kirchmayera⁵⁸ i Wincentego Iwanowskiego.⁵⁹

Autorzy tych prac w różnym stopniu, najczęściej niewystarczającym, wykorzystywali piśmiennictwo niemieckie z lat 1939–1945. Opory przed jego

⁵⁴ Leszek Moczulski, *Wojna polska. Rozgrywka dyplomatyczna w przededniu wojny i działania obronne we wrześniu–październiku 1939* (Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1972).

⁵⁵ Tadeusz Jurga, *Obrona Polski 1939* (Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1990).

⁵⁶ Eugeniusz Kozłowski et al., red., *Polski czyn zbrojny w II wojnie światowej*, t. 1, *Wojna obronna Polski 1939* (Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1979).

⁵⁷ Mieczysław Norwid-Neugebauer, *Kampania wrześniowa 1939 r. w Polsce* (Londyn: M. I. Kolin, 1941).

⁵⁸ Jerzy Kirchmayer, *Kampania wrześniowa* (Warszawa: Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”, 1946).

⁵⁹ Wincenty Iwanowski, *Wysiłek zbrojny narodu polskiego w czasie II wojny światowej*, t. 1, *Kampania wrześniowa 1939* (Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1961).

naukowym spożytkowaniem tłumaczyli tym, że „część [literatury niemieckiej – W.R.] wydana jeszcze w czasach hitlerowskich, miała na celu gloryfikację kampanii niemieckiej przeciw Polsce, tworzenie mitu o niezwykłości Wehrmachtu oraz wpajanie światu już wtedy przekonania, że winę za wybuch II wojny światowej ponosi Polska, która rzekomo tę wojnę sprowokowała”.⁶⁰ Z kolei we fragmencie „Wstępu” dzieła Andrzeja Rzepniewskiego *Obrona Wybrzeża w 1939 r. na tle rozwoju Marynarki Wojennej Polski i Niemiec* przeczytamy: „Dużo mniejsze znaczenie [...] mają liczne publikacje niemieckie, wydane [...] w latach 1939–1941, ale pisane przez dyletantów. Brak wiedzy fachowej autorów i bliższej znajomości przebiegu wydarzeń idzie w nich z reguły w parze z bardzo silnym zabarwieniem propagandowym. [...] Jednak przy dobrej znajomości innych, pewniejszych źródeł polskich i niemieckich, nawet z tego mało wartościowego materiału propagandowego, można wyłuskać pewne rzeczywiste fakty i stwierdzenia przydatne dla uzupełnienia ogólnego obrazu”.⁶¹

Docenili tę literaturę natomiast twórcy monumentalnego dzieła wydane go w Londynie zatytułowanego *Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej*, t. 1, *Kampania wrześniowa*.⁶² Wiedzieli bowiem, że piśmiennictwo to – wyjątkowo tendencyjne i „posiadające w olbrzymiej większości charakter propagandowy” – poddane skrupulatnej i surowej krytyce naukowej stanowi ważne źródło rozszerzające naszą wiedzę faktograficzną o kampanii polskiej 1939 r.⁶³ Wśród źródeł i opracowań drukowanych w III Rzeszy w latach 1939–1945 są również prace cenne naukowo, zawierające sporo wyjątkowo ciekawych i ważnych informacji. Uzasadniając swoją ocenę, autorzy wspomnianego tomu wskazują przykładowo, że „wyjątkową wartość ma zwięzła, 24-stronnicowa, publikacja niemieckiego sztabu,⁶⁴ zawierająca objaśnienia do wydanych równocześnie doskonałych map ściennych, przedstawiających przebieg kampanii”.⁶⁵ Bazując na własnych doświadczeniach,

⁶⁰ *Polski czyn*, 1:12.

⁶¹ Andrzej Rzepniewski, *Obrona Wybrzeża w 1939 r. na tle rozwoju Marynarki Wojennej Polski i Niemiec* (Warszawa: Wyd. MON, 1970), 13.

⁶² *Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej* (dalej: PSZ), t. 1, *Kampania wrześniowa*, cz. 1, *Polityczne i wojskowe położenie Polski przed wojną* (Londyn: Instytut Historyczny im. gen. Sikorskiego, 1951); cz. 2, *Przebieg działań od 1 do 8 września* (Londyn: Instytut Historyczny im. gen. Sikorskiego, 1954.); cz. 3, *Przebieg działań od 9 do 14 września* (Londyn: Instytut Historyczny im. gen. Sikorskiego, 1959); cz. 4, *Przebieg działań od 15 do 18 września* (Londyn: Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego, 1986); cz. 5, *Marynarka wojenna i obrona polskiego wybrzeża* (Londyn: Instytut Historyczny im. gen. Sikorskiego, 1962).

⁶³ PSZ, 1/1:12.

⁶⁴ *Einweisung zur Wandkarte. Der Feldzug in Polen im September 1939*, oprac. Generalstab des Heeres (Gotha: Generalstab des Heeres, 1941).

⁶⁵ PSZ, 1/1:12.

ostrzegali jednak, że wykorzystanie tego piśmiennictwa może być uciążliwe, ponieważ „dodatkowe trudności stanowiła sprawa skompletowania po wojnie tej niemieckiej literatury o kampanii wrześniowej. Usilne starania redakcji w tej dziedzinie uwieńczone zostały tylko częściowym powodzeniem.”⁶⁶

Wskazywana przez historyków londyńskich przeszkoda została zlikwidowana przez Różyckiego, który wspomniane niemieckie piśmiennictwo skompletował i przedstawił w specjalnym artykule już w 1950 r. Niestety, istnienie od przeszło 70 lat tego swego rodzaju *vademecum* bibliograficznego do tej chwili nie zaowocowało znaczącym zwiększeniem wykorzystania tej literatury. Trudno to wytłumaczyć, gdyż nie ma żadnych przeszkód – formalnych, technicznych, finansowych – żeby do niej dotrzeć. Wiele publikacji znajduje się bowiem w zbiorach polskich bibliotek krajowych. Najwięcej posiadają naukowe biblioteki zlokalizowane w zachodniej i północnej części Polski, czyli na terenach włączonych do III Rzeszy jesienią 1939 r. Są to: Biblioteka Gdańska Polskiej Akademii Nauk, Biblioteka Główna Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Biblioteka Instytutu Zachodniego w Poznaniu, Biblioteka Główna Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk w Kórniku. Dochodzą do tego zbiory placówek znajdujących się na terenach należących do Niemiec przed 1939, w tym zwłaszcza Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu i Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. Sporo tego piśmiennictwa jest również w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie, Bibliotece Główniej Uniwersytetu Warszawskiego, Centralnej Bibliotece Wojskowej i Bibliotece Narodowej w Warszawie. Na pojedyncze druki można także natrafić w kilku innych bibliotekach – naukowych i publicznych.

W księgozbiorach wszystkich polskich krajowych bibliotek obecnie znajduje się na pewno 128 wydawnictw zwartych (tytułów) wydrukowanych w III Rzeszy – w latach 1939–1945 – odnoszących się tematycznie do kampanii w Polsce w 1939 r. Niektóre są w zbiorach nawet kilku bibliotek, gdyż przetrwały w większej liczbie egzemplarzy. Podczas kwerendy nie rejestrowano jednak niemieckich periodyków wojskowych i historyczno-wojskowych ukazujących się w latach 1939–1945, które znajdują się obecnie w polskich zbiorach bibliotecznych. Gdyby uwzględnić zamieszczone na ich łamach artykuły, tak jak to uczynił Różycki, to trzeba by podaną liczbę 128 publikacji znacznie powiększyć.

Fakt, iż w polskich krajowych księgozbiorach znajduje się co najmniej 128 zwartych drukowanych dzieł otwiera spore możliwości badawcze. Jest to bowiem piśmiennictwo, abstrahując od wszystkich wcześniej wskazanych jego mankamentów, wartościowe ze względu na zawarty w nich zasób informacyjny.

⁶⁶ Ibid.

Jest to jednakże literatura mocno zróżnicowana. Podzielić ją można na kilka kategorii. Pierwszą z nich tworzą publikacje źródłowe, wśród których trzeba wyróżnić drukowane zbiory dokumentów: komunikaty Naczelnego Dowództwa Wehrmachtu (*Oberkommando der Wehrmacht*, dalej: OKW), odezwy Adolfa Hitlera i generałów niemieckich do żołnierzy Wehrmachtu, odezwy marszałka Hermanna Göringa do lotników i admirała Ericha Readera do marynarzy, głównodowodzącego wojskami słowackimi skierowane do żołnierzy słowackich i niemieckich walczących w Polsce, najrozmaitsze obwieszczenia, telegramy Hitlera, m.in. do Alberta Forstera, rozkazy dowódców różnych szczebli, podziękowania dowódców poszczególnych broni i związków operacyjnych skierowane do ich podwładnych za postawę w trakcie kampanii, przedruk niemiecko-sowieckiego układu zawartego 28 września 1939 r. itp.

Do tej grupy z pewnością można zaliczyć wydane w zimie 1939/1940 tylko do użytku wewnętrznego komunikaty sytuacyjne OKW.⁶⁷ Były one opracowywane każdego wieczoru w okresie od 1 września do 10 października 1939 r. Komunikat składał się z trzech części przedstawiających odrębnie działania wojsk lądowych, *Kriegsmarine* i *Luftwaffe*. Łatwo z nich korzystać, ponieważ po przetłumaczeniu zostały opublikowane przeszło 40 lat temu w zbiorze źródeł do kampanii polskiej 1939 r.⁶⁸

Przedruki dokumentów znajdziemy także w kilkunastu innych publikacjach, m.in.: *Der Feldzug in Polen 1939. Dokumente. Bildern. Berichte mit Erläuterungen von Paul Göldner* (Berlin: Frundsberg Verlag, 1939); Walter Hedler, *Deutschland muß leben! Drei Jahrhunderte Kampf um den Lebensraum* (Berlin: Verlag Franz Vahlen, 1939); Adalbert Forstreuter, *Deutsches Ringen um den Osten. Kampf u. Anteil d. Stämme und Gaue* (Berlin: C. A. Weller Verlag, 1940); Friedrich Heiss, *Der Sieg in Osten. Ein Bericht vom Kampf des deutschen Volksheeres in Polen*, wstęp Rudolf Ritter von Xylander (Berlin: Volk und Reich Verlag, 1940); Adolf Bathe, *Der Feldzug der 18 Tage. Chronik des polnischen Dramas. Mit 7 Karten und 17 Abbildungen auf Runstdrücktafeln* (Berlin: Gerhard Stalling Verlagsbuchhandlung, 1940); *Deutschland im Kampf*, t. 1 (Berlin: Stollberg Verlag, 1944) oraz w dziele Fritza Otto Buscha (*Akten des Seekriegs* /Berlin: Brunnen – Verlag, 1940/), w którym – wykorzystując zawarte w nim dokumenty – przedstawia zarys walk na Wybrzeżu w dniach 2–4 września 1939 r.

W komponencie publikacji źródłowych kolejną grupę tworzą drukowane źródła opisowe, czyli opublikowane w III Rzeszy w latach 1939–1945

⁶⁷ *Der Feldzug in Polen – zusammengestellt auf Grund der Lagerberichte des Oberkommandos der Wehrmacht* (b.m.w.: b. wyd., 1939/1940).

⁶⁸ Kozłowski et al., red., *Wojna obronna Polski 1939. Wybór źródeł* (Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1968).

reportaże z walk toczonych we wrześniu–październiku 1939 r., relacje i wspomnienia ich uczestników, pamiętniki i dzienniki wojenne, listy żołnierzy Wehrmachtu. Do najciekawszych i najwartościowszych ze względu na zawarty w nich zasób wiadomości zaliczyć należy:

- sprawozdania radiowe korespondentów wojennych zebrane przez Wulfa Bleya,⁶⁹ które przedstawiają walki w Borach Tucholskich, opis bombardowań umocnień polskich na Helu i sprawozdanie z ataku Junkersów Ju 87 na Gdynię,
- doniesienia korespondentów wojennych wydane przez Hugo Landgrafa,⁷⁰ które ukazują przebieg bojów w Gdańsku (także na Westerplatte) i na jego przedpolach, działania bojowe w rejonie Gdyni i Helu,
- relacje z walk na Wybrzeżu i w Zatoce Gdańskiej (m.in. przedstawiające zmagania o gmach Poczty Polskiej w Gdańsku, o Westerplatte, Oksywie, okoliczności kapitulacji Helu) zebrane przez Hansa Steena,⁷¹
- pamiętnik SS *Obergruppenführera* Otto Dietricha, w latach 1938–1945 szefa prasowego III Rzeszy i sekretarza stanu w ministerstwie propagandy Rzeszy, z okresu kampanii w Polsce w 1939 r.,⁷²
- wspomnienia Kurta Bernharda obrazujące działania niemieckich czołgów w Polsce,⁷³
- wspomnienia Ferdinanda Bentele, żołnierza oddziału samochodów pancernych, o kampanii w Polsce,⁷⁴
- dziennik żołnierza artylerii górskiej biorącego udział w kampanii polskiej,⁷⁵
- wspomnienia Kurta Hoffmana i Paula Kirschke, żołnierzy 309 Pułku Piechoty (50 Dywizja Piechoty) z walk w Polsce w 1939 r.,⁷⁶

⁶⁹ Wulf Bley, *Mit Mann und Roß und Wagen... Funkenberichte aus dem polnischen Feldzug* (Leipzig: Verlag Hase und Koehler, 1939).

⁷⁰ Hugo Landgraf, *Kampf um Danzig. Mit Mikrofon und Stahlhelm an der Danziger Front* (Dresden: E. F. Thienemann Verlag, 1940).

⁷¹ Hans Steen, *Blaue Jungen schlagen Polen. Erlebnisse von den Kämpfen unserer Truppen um die Danziger Bucht im Blitzkrieg* (Stuttgart: Union, 1940).

⁷² Otto Dietrich et al., *Auf den Straßen des Sieges. Erlebnisse mit dem Führer in Polen* (München: Zentralverlag der NSDAP, 1939).

⁷³ Kurt Bernhard, *Panzer packen Polen! Erlebnisberichte*, przedm. Generalmajor Adolf von Schell (Berlin: Mittler und Sohn, 1940).

⁷⁴ Ferdinand Bentele, *Im Panzer-Spähwagen durch Polen* (Wien: Ostmarkischer Landesverlag, 1940).

⁷⁵ *Der Polenfeldzug im Tagebuch eines Gebirgsartilleristen* (Innsbruck: Verlag Innsbruck, 1940).

⁷⁶ Kurt Hoffman i Paul Kirschke, *I. R. 309. marschert an den Feind. Erlebnisberichte aus dem Polenfeldzuge 1939* (Berlin: Stubenrauch, 1940).

- dziennik Wilhelma Domsa prowadzony w czasie kampanii w Polsce,⁷⁷
- relację Christiana Kindera, żołnierza 30 Dywizji Piechoty z walk nad Bzurą,⁷⁸
- relację porucznika Willi Reibiga (oficera 4 Dywizji Pancernej) z kampanii w Polsce, m.in. z walk nad Bzurą,⁷⁹
- wspomnienia o udziale pionierów w walkach w Polsce w 1939 r.,⁸⁰
- sprawozdania z walk oddziałów pancernych w Polsce oraz we Francji w latach 1939–1940, zebrane i wydane przez generała Heinza Guderiana,⁸¹
- wspomnienia żołnierzy oddziałów pancernych z bojów toczonych w Polsce w 1939 r.,⁸²
- dzieło Adalberta Forstreutera, w którym znajdziemy charakterystykę działań wojennych na polskim Wybrzeżu i w Wolnym Mieście Gdańsku, do tego bogato ilustrowane fotografiami,⁸³
- szkice Georga Sieglera z działań *Luftwaffe* w Polsce,⁸⁴ z wprowadzeniem generała lotnictwa Aleksandra Löhra, w 1939 r. dowódcy 4 Floty Powietrznej wspierającej Grupę Armii „Południe”,
- opis walk pilotów myśliwskich *Luftwaffe* w Polsce,⁸⁵ z przedmową generała porucznika Ernsta Udet, kierownika Urzędu Technicznego (*Technisches Amt*) w Ministerstwie Lotnictwa Rzeszy,
- relacje czterech pilotów⁸⁶ – oficerów 1 Floty Powietrznej dowodzonej przez generała lotnictwa Alberta Kesselringa,
- wspomnienia lotników *Luftwaffe* z działań w Polsce w 1939 r.,⁸⁷

⁷⁷ Wilhelm Doms, *Vormarsch in Polen. Mein Kriegstagebuch* (Berlin: Mittler und Sohn, 1941).

⁷⁸ Christian Kinder, *Männer der Nordmark an der Bzura* (Berlin: Mittler und Sohn, 1941).

⁷⁹ Willi Reibig, *Schwarze Husaren. Panzer in Polen* (Berlin: Mittler und Sohn, 1941).

⁸⁰ Oberstleut. Liere, oprac., *Pioniere im Kampf. Erlebnisberichte aus dem Polenfeldzuge 1939* (Berlin: Wilhelm Limpert Verlag, 1942).

⁸¹ Guderian, oprac., *Mit den Panzer in Ost und West. Erlebnisberichte von Mitkämpfen aus den Feldzug in Polen und Frankreich 1939/40* (Berlin–Prag–Wien: Volk und Reich, 1942).

⁸² Herbert Reinecker, Karl Georg Stackelberg i Wilhelm Utermann, *Panzer nach vorn! Panzermänner erzählen vom Feldzug in Polen*, przedm. Guderian (Berlin: Die Heimbücherei, 1940).

⁸³ Adalbert Forstreuter, *Deutsche Ringen um den Osten. Kampf und Anteil der Stämme und Gaue des Reiches* (Berlin: C. A. Weller Verlag, 1940).

⁸⁴ Georg Siegler, *Luftsieg über Polen. Eine militärische Skizze*, wstęp Alexander Löhr (Berlin: Scherl, 1940).

⁸⁵ Stackelberg, *Jagdfliegergruppe G. Jäger an Polens Himmel*, przedm. Ernst Udet (Graz: Steierische Verlagsanstalt, 1940).

⁸⁶ Albert Keßelring, *Unsere Flieger über Polen. Vier Frontoffiziere berichten* (Berlin: Deutschen Verlag, 1939).

⁸⁷ Herman Adler, wyb. i oprac., *Unsere Luftwaffe in Polen* (Berlin: Verlag: Wilhelm Limpert, 1940).

- pracę Josefa Grablera, który wykorzystał do napisania swojego dzieła wiele wspomnień niemieckich pilotów.⁸⁸ Brali oni udział m.in. w nalotach na przystań polskich wodnopłatowców w Pucku, na lotnisko w Rumi, na Hel i inne punkty obrony Wybrzeża,
- książkę Petera Supfa, który bardzo szczegółowo zrelacjonował przebieg nalotów na Puck i Rumie 1 września, a potem kolejne ataki na Hel i inne obiekty położone na terenie Polski,⁸⁹
- opisy działań esesmanów i policjantów operujących na obszarze Generalnego Gubernatorstwa w latach 1939–1940,⁹⁰
- dokonania członków Oddziałów Szturmowych (*Strumabteilungen der NSDAP*, dalej: SA) w pierwszym okresie wojny 1939–1940 zebrane i opracowane przez SA-*Obersturmführera* Rudolfa von Elmayera-Vestenburgga,⁹¹ prezentuje w nich rolę SA w likwidacji polskich punktów oporu w Wolnym Mieście Gdańsku, a potem wkład formacji SA w zdobycie Gdyni,
- sprawozdania z działań VII Korpusu Armijnego w kampanii polskiej 1939 r.⁹²

Mało wartościowe są natomiast wspomnienia frontowe Georga Seidela, który służył w jednostce piechoty biorącej udział w likwidacji „korytarza” pomorskiego oddzielającego Prusy Wschodnie od zachodniej części Rzeszy.⁹³

Dużą wartość poznawczą ma podręcznik opracowany przez oficerów Sztabu Generalnego Wojsk Lądowych (*Generalstab des Heeres*) dla słuchaczy niemieckich szkół oficerskich.⁹⁴ Podchorążowie, studiując najrozszybsze działania taktyczne, które rozegrały się w kampanii polskiej 1939 r., mieli dobrze przygotować się do dowodzenia na froncie. W podręczniku tym znajdziemy m.in. opis współdziałania I dywizjonu 2 Pułku Artylerii należącego do 2 Dywizji Piechoty Zmotoryzowanej z własną piechotą nacierającą na Chojnice (s. 17–23), przebieg wypadu niemieckiego pociągu

⁸⁸ Josef Grabler, *Mit Bomben und MGs über Polen, Kriegsberichte der Luftwaffe* (Berlin: C. Bertelsmann, 1939).

⁸⁹ Peter Supf, *Luftwaffe schlägt zu! Der Luftkrieg in Polen* (Berlin: Deutschen Verlag, 1939).

⁹⁰ *Unter Sigrune und Adler. Erlebnisse unserer SS und Poliziemänner beim Einsatz im Generalgouvernement 1939/1940* (Krakau: Buchverlag Ost, 1940).

⁹¹ Rudolf von Elmayer-Vestenburgg, *S.A.-Männer in feldgrauen Rock. Taten und Erlebnisse von SA-Männer in den Kriegsjahren 1939–1940* (Leipzig: Verlag von Hase & Koehler, 1941).

⁹² *Wir zogen gegen Polen. Kriegserinnerungswerk des VII. Armeekorps*, oprac. Generalkommando VII. A.R. (München: Eher, 1940).

⁹³ Georg Seidel, *Die Straße nach Osten. Bilder von polnischen Feldzug für meine Kompanie ausgezeichnet* (Leipzig: b. wyd., 1941).

⁹⁴ *Kampferlebnisse aus dem Feldzuge in Polen 1939. Nach Schilderungen von Frontkämpfern* (Berlin: Mittler und Sohn, 1940).

pancernego nr 3, poprzedzonego przez drezynę pancerną, na linii kolejowej prowadzącej z Piły przez Chojnice na Czersk i Tczew (s. 95–99), bój I batalionu 23 Pułku Czołgów w rejonie miejscowości Orla, koło Ozorkowa w dniu 11 września (s. 28–29), zdobycie przez 3 Dywizję Piechoty przedmościa w Płocku i jego obrona 12–14 września (s. 92–94) itd.

Naukowe walory mają szczególnie dzieła, które zostały napisane przez niemieckich oficerów osobiście uczestniczących w kampanii 1939 r. Mogli oni bowiem spożytkować nie tylko wiedzę zdobytą z autopsji, lecz także wykorzystać najrozmaitsze dokumenty, również o charakterze operacyjnym, do których mieli dostęp z racji zajmowanego stanowiska służbowego.

W grupie tej z całą pewnością znajdzie się książka autorstwa kapitana Huberta Rechlina, oficera informacyjnego sztabu 207 Dywizji Piechoty, w której opisuje szlak bojowy tego związku taktycznego, a dołączone do tekstu mapy dokładnie przedstawiają ugrupowanie dywizji aż do szczebla batalionu i dywizjonu oraz zmiany, które w tym ugrupowaniu zachodziły.⁹⁵ Podobne znaczenie ma broszura Friedricha Rugego,⁹⁶ który podczas operacji morskiej na Bałtyku przeciw Polsce w 1939 r. w stopniu komandora był dowódcą poławiaczy min Morza Bałtyckiego (*Führer der Minensuchboote Ost*). O kompetencjach wojskowych, historycznych i wiedzy marynistycznej Rugego świadczy fakt, że w 1943 r. awansował do stopnia wiceadmirała, a po wojnie w Republice Federalnej Niemiec został pierwszym inspektorem *Bundesmarine*. Był również autorem wydanej w 1962 r. historii wojny na morzu 1939–1945.⁹⁷

Duży i wartościowy zasób informacji zawierają także inne zwarte publikacje napisane lub opracowane przez osoby posiadające wiedzę historyczno-wojskową. Kilka przykładów:

- opis działań bojowych 32 Pułku *Grenzwacht*⁹⁸ podpułkownika barona Karla Freiherra von Bothmera na Pomorzu, od rejonu Lęborka, wzdłuż rzeki Redy, przez Wejherowo i Redę aż do Zatoki Puckiej,⁹⁹

⁹⁵ Hubert Rechlin, *Mit einer pommerschen Landwehrdivision gegen Gotenhafen und Hela* (Riga: Wertpapierdruckerei Lettlands, 1941).

⁹⁶ Ruge, *Minensuchwaffe im Kampf gegen Polen 1939* (Berlin: Mittler und Sohn, 1941).

⁹⁷ Ruge, *Der Seekrieg*.

⁹⁸ *Grenzwacht* – Straż Graniczna w III Rzeszy. Była złożona z pułków wzmocnionych jednostkami zaporowymi: oddziałami pionierów oraz oddziałami obrony przeciwpancernej. Każdy pułk miał powierzony fragment granicy. Kilka takich części wraz z oddziałami, które je strzegły (*Grenzwachtabschnitte*), tworzyło dywizję Wojsk Ochrony Pogranicza (*Grenzschutzverbände*), a dywizję Odcinek Ochrony Pogranicza (*Grenzschutz-Abschnittskommando*), odpowiednik korpusu.

⁹⁹ *Das verstärkte Grenzwacht – Regiment Freiherr von Bothmer im Polen-Feldzug 1939* (Bütow: b.wyd., 1940).

- sporządzony przez Carla Otto Windeckera opis udziału Narodowosocjalistycznego Korpusu Motorowego w likwidacji polskich punktów oporu w Wolnym Mieście Gdańsku,¹⁰⁰
- prawie 200-stronicowa praca Windeckera, w której omawia niemieckie przedsięwzięcia podejmowane w celu zajęcia Westerplatte oraz działania wojenne w rejonie Gdańska i Gdyni,¹⁰¹
- opis walk w 1939 r., m.in. o Hel, sporządzony przez Georga Vogela.¹⁰²

Warto też sięgnąć do opracowania Hansa Sponholza, które przedstawia udział gdańskiej formacji SA w walkach na obszarze Wolnego Miasta Gdańska.¹⁰³

Odtwarzając działania niemieckich sił lądowych w Polsce w 1939 r., należy pamiętać o wydanych drukiem w latach 1939–1945 obszerniejszych opracowaniach. Sporo interesujących informacji znajdziemy np. w zbiorowym dziele pt. *Die Wehrmacht*,¹⁰⁴ które przygotowywane było w celu udokumentowania i propagandowego uwypuklenia sukcesów niemieckich sił zbrojnych na wszystkich ówczesnych frontach wojny. Dla nas oczywiście najważniejszy jest I tom, w którym zamieszczono obszerne opisy walk w Polsce w 1939 r., m.in. boje w „korytarzu” pomorskim, nad Bzurą, o Westerplatte, Gdynię, Warszawę, Hel.

Badacze kampanii polskiej powinni także przejrzeć niemieckie czasopismo wojskowe *Deutsche Infanterie*, którego październikowy numer z 1939 r. prawie w całości został poświęcony kampanii przeciwko Polsce.

Działania na morzu były także tematem niemieckich publikacji, które pojawiły się w latach 1939–1945. Wiele wartościowych informacji znaleźć można chociażby w pracy Otto Fritza Buscha pt. *Unsere Kriegsmarine im polnischen Feldzug* (Berlin–Wien: Franz Schneider, 1940), gdyż opisał on zadania postawione niemieckiej marynarce wojennej w kampanii przeciw Polsce, omówił rolę pancernika Schleswig-Holstein w ataku na Westerplatte oraz scharakteryzował działania toczone na wodach Zatoki Gdańskiej. W książce znajduje się również sporo fotografii, które pokazują dramatyzm wydarzeń na Wybrzeżu w kampanii 1939 r.

¹⁰⁰ Carl Otto Windecker, *Wir waren mit Polen. Der „Einsatz Ost” des NSSK* (Berlin: Schützen-Verlag, 1940).

¹⁰¹ Windecker, *Danzig. Gesicht und Geschichte einer deutscher Stadt* (Berlin: Schützen-Verlag, 1941).

¹⁰² Georg Vogel, *Der deutsch-polnische Krieg in September 1939* (Breslau: Verlag von Heinrich Handel, 1941).

¹⁰³ Hans Sponholz, *Danzig – deine SA! Einsatz u. Bewährung im Polenfeldzug* (München: Zentralverlag der NSDAP Franz Eher Nachf., 1940).

¹⁰⁴ Karl Fisher, oprac., *Die Wehrmacht*, t. 1 (Berlin: Verlag „Die Wehrmacht”, 1940).

Wśród niemieckiej literatury marynistycznej z tego okresu pewną wartość ma zbiór dokumentów i sprawozdań wojennych wydanych w cytowanej wcześniej pracy *Der Feldzug in Polen 1939*. Niezmiernie ciekawe są zamieszczone w niej liczne fotografie prezentujące sylwetki okrętów niemieckich skierowanych przeciwko polskiej flocie oraz pokazujące zniszczenia wojenne na Wybrzeżu. Dla historyków-marynistów interesujące mogą być również wspomnienia dowódcy niemieckiego poławiacza min kpt. Hansa Bartelsa wydane pod tytułem *Tigerflagge heiss vor!* (Bielefeld: Deutscher Heimat-Verlag, 1941). Działania na morzu były także tematem publikacji Alfreda Nagela¹⁰⁵ i Carla Tägerta.¹⁰⁶

Specjalistyczne artykuły poruszające kwestie działań na Bałtyku w 1939 r. były drukowane na łamach rocznika *Nauticus* edytowanego w Berlinie w 1941 r. W zamieszczonych tam artykułach zaprezentowano stan floty polskiej i niemieckiej, dokonano oceny ich możliwości bojowych, a także opisano konkretne operacje morskie, np. rejs polskich kontrtorpedowców do portów Wielkiej Brytanii pod koniec sierpnia 1939 r., operacje minowe prowadzone przez obie strony, blokadę morską polskiego Wybrzeża.¹⁰⁷

W okresie międzywojennym zawodowi i amatorscy fotografowie chętnie uwieczniali na kliszach swoich aparatów szybko zmieniającą się rzeczywistość. Wielu Niemców starało się na zdjęciach potwierdzać potęgę i sukcesy III Rzeszy mającej trwać 1000 lat. Ponieważ aparaty fotograficzne stały się dostępne nawet dla osób niezbyt zamożnych, a ich obsługa bardzo uproszczona, fotografowanie stało się zjawiskiem powszechnym, także w wojsku.

O wielkiej użyteczności tego środka przekazu wiedzieli propagandiści III Rzeszy. Do oddziałów kierowano więc nie tylko sprawozdawców radiowych, operatorów filmowych i dziennikarzy, których zadaniem było pisanie sprawozdań i reportaży z frontu, lecz także specjalne ekipy fotografów. Często wyręczali ich jednak wyposażeni w aparaty fotograficzne żołnierze, dysponujący prywatnym sprzętem, którzy chcieli w ten sposób zademonstrować swój udział w wojnie, przedstawić swoich kolegów, pokazać codzienne życie na froncie i dramatyczne, często tragiczne wydarzenia, których byli świadkami. W ten sposób w trakcie kampanii polskiej powstał wielki zbiór fotografii. Wiele z nich opublikowano w trakcie lub krótko po zakończeniu walk w osobnych albumach. Inne wykorzystano jako materiał ilustracyjny

¹⁰⁵ Alfred G. Nagel, „Die Marine im Polenkrieg in der Sprache des OKW,” *Marine Rundschau* 44, nr 12 (1939): 1011–1013.

¹⁰⁶ Carl Tägert, *Der Freiheitskampf zur See. 1939/1940. September 1939 bis August 1940* (Berlin: Mittler und Sohn, 1940).

¹⁰⁷ Zob. np. Ruge, „Von der Tätigkeit der Kriegsmarine, insbesondere der Minensuchboote, im Kampf gegen Polen im Herbst 1939,” *Nauticus* 24 (1941): 42–59.

w publikacjach podejmujących temat działań wojennych w Polsce. Oto kilka z nich:

- *Bilddokumente des Feldzuges in Polen. Ein Bildwerk der Front mit unbekannten Aufnahmen*, oprac. Heiner Kurzbein, Erwin Berghaus i Fred Erich Uetrecht (Berlin: Brunnen-Verlag Willi Bischoff, 1940),
- Heinrich Hoffmann i Ernst Wisshaupt, *Der Grosse Deutschland. Feldzug gegen Polen. Eine Chronik des Krieges in Wort und Bild* (Wien: A. Franz Göth, 1939),
- *Das war der Krieg in Polen. Eine dokumentarische Darstellung der Ereignisse und Kampf in Polen*, oprac. Rolf Heller (Berlin: F. W. Peters Verlag, 1940),
- Bernd E. H. Overhues i Otto Walter Hempel, „Das Oberkommando der Wehrmacht gibt bekannt”. *Wehrmachtberichte. Weltgeschichte. Herausgegeben vom Oberkommando der Wehrmacht. Ein Karten-, Bild- und Dokumentenwerk. Der Krieg 1939/40* (Berlin: Die Wehrmacht, 1941).

Autorzy wymienionych powyżej dzieł oprócz fotografii dokumentujących różne epizody zmagania wojennych zamieścili także zdjęcia uwidoczniające zniszczenia wojenne, przemarsze kolumn wojskowych i tłumy uchodźców na drogach, życie codzienne żołnierzy na froncie (spożywanie posiłków, czynności związane z higieną osobistą, lekturę gazet, pisanie listów itp.).

Bardzo bogatą zawartość ilustracyjną mają publikacje z założenia mające propagować dokonania niektórych korpusów armijnych podczas kampanii w Polsce. Materiał fotograficzny, który tam się znajduje, ma jednak znacznie szerszy zakres chronologiczny. Obejmuje bowiem także okres poprzedzający realizację „*Fall Weiss*”. Do tej grupy z pewnością należą: *Alpenkorps in Polen*,¹⁰⁸ *Mit dem XIII Armeekorps in Polen*,¹⁰⁹ *Wir zogen gegen Polen*.¹¹⁰

Bardzo dobrze fotograficznie udokumentowano pobyt Hitlera na zajętych obszarze Polski. Mamy więc wiele zdjęć pokazujących Führera i jego świtę w różnych sytuacjach: w trakcie pracy w specjalnym pociągu, podczas wizyty w przyłączonym do Rzeszy Gdańsku, wizytującego wybrane oddziały, w bezpośrednich spotkaniach z żołnierzami na tyłach i przebywającego w pobliżu frontu. Fotografie te znajdziemy w albumowych dziełach: *Hitler in Polen*,¹¹¹ *Auf den Straßen des Sieges*,¹¹² *Bilddokumente des Feldzuges in Polen*.

¹⁰⁸ Major Manz, oprac., *Alpenkorps in Polen* (Salzburg–Innsbruck: NS.-Gauverlag, 1941).

¹⁰⁹ *Mit dem XIII Armeekorps in Polen* (München: Bayerland-Verlag, 1940).

¹¹⁰ *Wir zogen gegen Polen*.

¹¹¹ Heinrich Hoffmann, oprac., *Hitler in Polen*, wstęp Wilhelm Keitel (Berlin: Zeitgeschichte-Verlag Wilhelm Andermann, 1939).

¹¹² Dietrich et al., *Auf den Straßen*.

Swoje działania na ziemiach polskich w 1939 r. starały się rozpropagować kierownictwa poszczególnych broni. Prawdopodobnie więc z inspiracji dowództwa *Luftwaffe* opracowano i wydano *Der Luftkrieg in Polen*¹¹³ i *Schlag auf Schlag. Die deutsche Luftwaffe in Polen*.¹¹⁴

Niemiecka tradycyjna kawaleria wniosła niewielki wkład w zwycięską kampanię. Jednak i ona zaprezentowała edytorsko swoje działania w Polsce. W albumie *Ross und Reiter am Feind*¹¹⁵ pokazano kawalerzystów realizujących zadania rozpoznawcze, w trakcie postoju, posiłków i przemarszów. Fotografie te w pewnym sensie uzupełniają zawartość niewielkiej książki (95 stron) poświęconej niemieckiej kawalerii w kampanii polskiej wydanej w tym samym czasie.¹¹⁶

W albumie *Mit Spaten und Waffe in Feindesland*¹¹⁷ zobaczymy, jakie konkretnie prace wykonywały oddziały Niemieckiej Służby Pracy i formacje budowlane, które na tyłach nacierających jednostek Wehrmachtu zajmowały się odbudową zniszczonych obiektów kolejowych, drogowych, łączności, czyli infrastruktury wpływającej bezpośrednio na sprawność komunikacji na zapleczu własnych wojsk.

Swoim wkładem w zwycięstwo nad Polską chciało się też pochwalić dowództwo SA, edytując bogato ilustrowane sprawozdanie z działań sudetkich oddziałów.¹¹⁸

W Wehrmachcie, podobnie jak i w innych regularnych siłach zbrojnych, wiele zadań z zakresu „żywienia” pola walki wykonywały służby. One także chciały rozpropagować swój wkład w zwycięskie zakończenie kampanii w Polsce. Pojawiły się więc publikacje opisujące funkcjonowanie poczty polowej,¹¹⁹ służby sanitarnej¹²⁰ i duszpasterskiej.¹²¹

¹¹³ Supf, *Der Luftkrieg in Polen*, przedm. Major Cranz (Berlin: Junker und Dunnhaupt Verlag, 1941).

¹¹⁴ H. Eichelbaum, oprac., *Schlag auf Schlag. Die deutsche Luftwaffe in Polen*, t. 1 (Berlin: Wehrmach-Presse Verlag, 1939).

¹¹⁵ Rolf Roeingh, *Ross und Reiter am Feind. Das Pferd im grossdeutschen Freiheitskampf von der Weichsel zum Atlantik* (Berlin: Deutscher Archiv-Verlag, 1941).

¹¹⁶ Rembrand Elert, *Reiter im Polenkrieg* (Hamburg: Hanseatische Verlagsanstalt, 1941/42).

¹¹⁷ *Mit Spaten und Waffe in Feindesland. Reichsarbeitsdienst und seine Bautruppen im Feldzug in Polen* (Leipzig: Der nationale Aufbau Verl. Günther Hernig, 1940).

¹¹⁸ Georg Wagner, *Sudenten-SA in Polen. Ein Bildbericht von Einsatz Sudetendeutscher SA Männer im polnische Feldzug* (Karlsbad–Leipzig: Adam Kraft Verlag, 1940).

¹¹⁹ Windecker, *Wir waren mit Polen*, rozdz. 4.

¹²⁰ Theodor Krawielitzki, oprac., *Schreckenstage in Polen. Schwestern – Erleben im September 1939* (Marburg: Lahn, Spener Verlag, 1940).

¹²¹ Alberti Rüdiger, *Als Kriegspfarrer in Polen. Erlebnisse und Begegnungen im Kriegslazaretten* (Dresden–Leipzig: Verlag C. Ludwig Ungelenk, 1940).

Osobną grupę, ale niezmiernie ważną poznawczo – w wielu przypadkach wprost niezbędną do zrozumienia przebiegu kampanii (operacji, bitew i poszczególnych bojów) – stanowią publikacje, w których zamieszczono materiał kartograficzny, w postaci map i szkiców. Na mapy obrazujące cały przebieg realizacji „Fall Weiss” natrafimy w zwartych drukach:

- Eugen Hadamowsky, *Blitzmarsch nach Warschau. Frontberichte eines politischen Soldaten* (München: Franz Ehe Nachf., 1940),
- Werner Picht, oprac., *Das Oberkommando der Wehrmacht gibt bekannt... Wahrheit und Lüge über den September Feldzug 1939* (Berlin: Mittler und Sohn, 1940),
- Wolfgang Höpke, Fritz Mauner i Horst Michael, *Der Krieg 1939/41 in Karten*, oprac. Giselher Wirsing (München: Verlag Knorr & Hirth, 1941),
- Theo Zeska, *Der Großdeutsche Freiheitskrieg. Der Feldzug in Polen 1939* (Berlin: Mittler und Sohn, 1940),
- Heiss, *Der Sieg in Osten*.

W kilkunastu zwartych drukach zrozumienie przebiegu opisywanych bojów znakomicie ułatwiają umieszczone w nich mapki sytuacyjne i szkice. Są one np. w wymienionym wcześniej dzienniku żołnierza¹²² z pewnością służącego w 79 Pułku Artylerii Górskiej (*Gebirgs-Artillerie-Regiment 79*), wchodzącego w skład 1 Dywizji Górskiej. Przebieg bojów ilustrował mapkami, m.in. pokazującymi walki o Gródek Jagielloński (15–16 września), o Mołoszkowice (17–18 września). Podobnie postąpił autor, który relacjonował udział pionierów w kampanii 1939 r.¹²³ Przy każdym z opisów znajdziemy bowiem mapki prezentujące najważniejsze fragmenty bojów, m.in. w Warszawie pod Młocinami i o Fort II (Wawrzyszew). Identyczne rozwiązanie edytorskie zastosowali autorzy odtwarzający szlak bojowy 309 Pułku Piechoty,¹²⁴ którzy opracowali mapki przedstawiające sytuacje walczących stron w boju o Osięciny, Borzymowie, Klonowiec-Głogowiec, Modrzew.

Zwracałem już wcześniej uwagę na podręcznik przeznaczony dla słuchaczy szkół oficerskich wojsk lądowych.¹²⁵ Autorzy tego dzieła, aby ułatwić podchorążym studiowanie i rozumienie przebiegu poszczególnych bojów (realizowanych działań taktycznych), zamieszczali mapki i szkice sytuacyjne. Pokazują one m.in. bitwy i boje pod Mławą, o Tomaszów Mazowiecki, w rejonie Kamieńska, Wierzbnika, nad Bzurą, o Lwów, Tomaszów Lubelski, Rybienko nad Bugiem, w rejonie Płocka, o Podsośninę Łukowską, Jażwiny itd.

¹²² Zob. *Der Polenfeldzug*.

¹²³ Zob. Guderian, *Mit den Panzer*.

¹²⁴ Zob. Hoffman i Kirschke, *I. R. 309*.

¹²⁵ Zob. *Kampferlebnisse*.

Na trochę inny rodzaj map natrafimy w albumie *Mit Spaten und Waffe in Feindesland*. Odtworzono bowiem na nich marszruty poszczególnych oddziałów Niemieckiej Służby Pracy i innych formacji budowlanych działających na tyłach 3 Armii nacierającej z Prus Wschodnich w stronę Warszawy, m.in. Lekkiego Zmotoryzowanego Batalionu Budowlanego, Lekkiego Zmotoryzowanego Batalionu Budowy Dróg, Kompanii Budowlanej. W pracy tej jest także mapa północno-wschodniej części II Rzeczypospolitej, na której zaznaczono odcinki dróg i przeprawy przez przeszkody wodne naprawione, odbudowane lub nawet nowo zbudowane. Na kolejnej mapie przedstawiono kierunki i kolejne fazy ofensywy niemieckiej w kampanii polskiej 1939 r. oraz zaznaczono miejsca i obiekty bombardowane przez *Luftwaffe*.

Znacznie szczegółowiej realizację „*Fall Weiss*” ukazał Rolf Heller w książce *Das war der Krieg in Polen*. Sporządził bowiem kilka map ilustrujących postępy ofensywy Wehrmachtu w dniach: 2, 4, 6, 9, 11, 14, 16, 18 i 20 września 1939 r.¹²⁶

Z kolei Ernst Kabisch, aby pokazać kolejne etapy ofensywy niemieckiej na obszarze Rzeczypospolitej, zamieścił w swojej książce dwie mapy: pierwsza obrazuje walki stoczone od 1 do 10 września, druga – od 11 do 18 września.¹²⁷ Podobnie postąpił autor dzieła zatytułowanego *18 Tage Weltgeschehen*,¹²⁸ gdyż fragmenty opisowe wzbogacił mapami odsłaniającymi postępy ofensywy niemieckiej w kolejnych dniach wojny. Jest tam również mapa obrazująca całościowo przebieg działań w Polsce, na której zaznaczone są obiekty (miejscowości) atakowane przez *Luftwaffe*. W publikacji tej znajduje się także materiał kartograficzny odnoszący się do planów wytyczenia eksterytorialnego „korytarza” przez polskie Pomorze, mającego połączyć Prusy Wschodnie z resztą III Rzeszy.

Kwestia pomorskiego „korytarza” pojawia się także w książce Arnolda Zelle pt. *50 Korridorthesen. Abrechnung mit Polen*,¹²⁹ w której zebrał i pokazał projekty przebiegu tej eksterytorialnej trasy komunikacyjnej.

Kartograficzne odtworzenie niewielkich odcinków polsko-niemieckiego frontu i szkice sytuacyjne znajdziemy w kilku publikacjach omawiających szczegółowo niektóre wybrane boje lub fragmenty bitew, m.in. w pracy Kindera (*Männer der Nordmark an der Bzura*) jest mapka przedstawiająca boje

¹²⁶ Rolf Heller, oprac., *Das war der Krieg in Polen. Eine Dokumentarische Darstellung der Ereignisse und Kampf in Polen* (Berlin: F. W. Peters Verlag, 1940), 25, 27, 31, 34, 36, 40, 43, 45, 47.

¹²⁷ Ernst Kabisch, *Deutscher Siegeszug in Polen* (Stuttgart: Union Deutsche, 1941).

¹²⁸ E. R. Uderstädt, oprac., *18 Tage Weltgeschehen. Der Feldzug gegen Polen* (Berlin: Verlag für Sozialpolitik, Wirtschaft und Statistik Paul Schmidt, 1940).

¹²⁹ Arnold Zelle, *50 Korridorthesen. Abrechnung mit Polen* (Berlin: Volk u. Reich Verlag, 1939).

toczone 9–10 września w rejonie miejscowości Zagaj koło Piątku nad Bzurą przez niemiecki 6 Pułk Piechoty z 30 Dywizji Piechoty.

Lektura niemieckiego piśmiennictwa na temat kampanii polskiej 1939 r., będącego produktem edytorskim III Rzeszy w latach II wojny światowej, nie jest łatwa, momentami nawet irytująca z powodu swojego jednostronnego postrzegania ówczesnych wydarzeń. Pełno w niej ubarwień, przeinaczeń, zafałszowań, a nawet prymitywnych kłamstw. Pomimo tego nie należy jej lekceważyć lub z góry odrzucać. Pamiętając o zasadach krytyki źródeł, wnikliwie i krytycznie analizując zawartość poszczególnych publikacji, można bowiem ujawnić sporo nieznanych wiadomości znacząco poszerzających wiedzę o wydarzeniach, które miały miejsce na terenie Rzeczypospolitej w lecie i na początku jesieni 1939 r.

Bibliografia

Źródła

a) Drukowane zbiory dokumentów

- Bathe, Adolf. *Der Feldzug der 18 Tage. Chronik des polnischen Dramas. Mit 7 Karten und 17 Abbildungen auf Runstdrucktafeln*. Berlin: Gerhard Stalling Verlag – Buchhandlung, 1940.
- Busch, Fritz Otto. *Akten des Seekriegs*. Berlin: Brunnen Verlag, 1940.
- Busch, Fritz Otto. *Unsere Kriegsmarine im polnischen Feldzug*. Berlin–Wien: Franz Schneider, 1940.
- Berndt, Alfred Ingemar, i Hasso von Wedel. *Deutschland im Kampf*. T. 1. Berlin: Stollberg Verlag, 1944.
- Der Feldzug in Polen – zusammengestellt auf Grund der Lagerberichte des Oberkommandos der Wehrmacht*. B.m.w.: b.wyd., 1939/1940.
- Der Feldzug in Polen 1939. Dokumente. Bildern. Berichte mit Erläuterungen von Paul Göldner*. Berlin: Frundsberg Verlag, 1939.
- Einweisung zur Wandkarte. Der Feldzug in Polen im September 1939*. Oprac. Generalstab des Heeres. Gotha: Generalstab des Heeres, 1941.
- Forstreuter, Adalbert. *Deutsches Ringen um den Osten. Kampf u. Anteil d. Stämme und Gaue*. Berlin: C. A. Weller Verlag, 1940.
- Grabler, Josef. *Mit Bomben und MGs über Polen. P.K. Kriegsberichte der Luftwaffe*. Berlin: C. Bertelsmann, 1939.
- Hedler, Walter. *Deutschland muß leben! Drei Jahrhunderte Kampf um den Lebensraum*. Berlin: Verlag Franz Vahlen, 1939.
- Heiss, Fridrich. *Der Sieg in Osten. Ein Bericht vom Kampf des deutschen Volksheeres in Polen*. Wstęp Oberst Rudolf Ritter von Xylander. Berlin: Volk und Reich Verlag, 1940.
- Kozłowski, Eugeniusz, red. Mieczysław Cieplewicz, Jadwiga Nadzieja, i Piotr Stawicki, oprac. *Wojna obronna Polski 1939. Wybór źródeł*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1968.

b) Drukowane źródła opisowe (dzienniki, pamiętniki, wspomnienia, relacje, sprawozdania, reportaże)

- Adler, Herman, wyb. i oprac. *Unsere Luftwaffe in Polen*. Berlin: Verlag: Wilhelm Limpert, 1940.
- Alman, Karl. *Panzer vor!* Rastatt: E. Pabel Verlag, 1966.
- Bartels, Hans. *Tigerflagge heiss vor!* Bielefeld: Deutscher Heimat-Verlag, 1941.
- Below, Nicolaus von. *Als Hitlers Adjutant 1937–45*. Mainz: v. Hase und Koehler, 1980.
- Bentele, Ferdinand. *Im Panzer-Spähwagen durch Polen*. Wien: Ostmarkischer Landesverlag, 1940.
- Bernhard, Kurt. *Panzer packen Polen! Erlebnisberichte*. Przedmowa Generalmajor von Schell. Berlin: Mittler und Sohn, 1940.
- Bley, Wulf. *Mit Mann und Roß und Wagen... Funkenberichte aus dem polnischen Feldzug*. Leipzig: Verlag: Hase und Koehler, 1939.
- Brehm, Werner. *Mein Kriegstagebuch 1939–1945, Mit d. 7. Panzer-Division 5 Jahre in West und Ost*. Kassel: Weber & Weidemeyer, 1953.
- Der Polenfeldzug im Tagebuch eines Gebirgsartilleristen*. Innsbruck: Verlag Innsbruck, 1940.
- Dietrich, Otto, Helmut Sündermann, Wilfrid Bode, Gunther d'Alquen, i Heinz Lorenz. *Auf den Straßen des Sieges. Erlebnisse mit dem Führer in Polen*. München: Zentralverlag der NSDAP, 1939.
- Doms, Wilhelm. *Vormarsch in Polen. Mein Kriegstagebuch*. Berlin: Mittler und Sohn, 1941.
- Dönitz, Karl. *Zehn Jahre und zwanzig Tage*. Bonn: Athenäum-Verlag Junker und Dünnhaupt, 1958.
- Eichelbaum, H., oprac. *Schlag auf Schlag. Die deutsche Luftwaffe in Polen. Ein Tatsachenbericht in Bild und Wort*. Berlin: Wehrmach-Presse Verlag, 1939.
- Gschöp, Rudolf. *Mein Weg mit der 45. Infanterie-Division*. Linz an der Donau: Oberösterreichischer Landesverlag, 1955.
- Guderian, Heinz. *Erinnerungen eines Soldaten*. Heidelberg: K. Vowinckel, 1951.
- Guderian, Heinz, oprac. *Mit den Panzer in Ost und West. Erlebnisberichte von Mitkämpfen aus den Feldzug in Polen und Frankreich 1939/40*. Berlin-Prag-Wien: Volk und Reich Verlag, 1942.
- Halder, Franz. *Kriegstagebuch. Tägliche Aufzeichnungen des Chefs des Generalstabes des Heeres 1939–1942*. T. 1, *Vom Polenfeldzug bis zum Ende der Westoffensive (14.8.1939–30.06.1940)*. Oprac. Hans Adolf Jacobsen. Stuttgart: Kohlhammer, 1962.
- Heller, Rolf, oprac. *Das war der Krieg in Polen. Eine Dokumentarische Darstellung der Ereignisse und Kampf in Polen*. Berlin: F. W. Peters Verlag, 1940.
- Hoffmann, Heinrich, oprac. *Hitler in Polen*. Wstęp Wilhelm Keitel. Berlin: Zeitgeschichte-Verlag Wilhelm Andermann, 1939.
- Hoffman, Kurt, i Paul Kirschke. *I. R. 309. marschiert an den Feind. Erlebnisberichte aus dem Polenfeldzuge 1939*. Berlin: Stubenrauch, 1940.
- Kabisch, Ernst. *Deutscher Siegeszug in Polen*. Stuttgart: Union Deutsche, 1941.
- Kesselring, Albert. *Soldat bis zum letzten Tag*. Bonn: Athenäum Verlag, 1953.
- Keßelring, Albert. *Unsere Flieger über Polen. Vier Frontoffiziere berichten*. Berlin: Deutschen Verlag, 1939.
- Kinder, Christian. *Männer der Nordmark an der Bzura*. Berlin: Mittler und Sohn, 1941.

- Krawielitzki, Theodor von, oprac. *Schreckenstage in Polen. Schwestern-Erleben im September 1939*. Marburg: Lahn, Spener Verlag, 1940.
- Landgraf, Hugo. *Kampf um Danzig. Mit Mikrophon und Stahlhelm an der Danziger Front*. Dresden: E. F. Thienemann Verlag, 1940.
- Liere, Oberstleut., oprac. *Pioniere im Kampf. Erlebnisberichte aus dem Polenfeldzuge 1939*. Berlin: Wilhelm Limpert Verlag, 1942.
- Manstein, Erich von. *Verlorene Siege*. Bonn: Athenäum Verlag, 1957.
- Mit dem XIII Armeekorps in Polen*. München: Bayerland-Verlag, 1940.
- Raeder, Erich. *Mein Leben*. T. 2, *Von 1935 bis Spandau 1955*. Tübingen: Fritz Schlichtenmayer, 1957.
- Reibig, Willi. *Schwarze Husaren. Panzer in Polen*. Berlin: Mittler und Sohn, 1941.
- Reinecker, Herbert, Karl George Stackelberg, i Wilhelm Utermann. *Panzer nach vorn! Panzermänner erzählen vom Feldzug in Polen*. Berlin: Die Heimbücherei, 1940.
- Rüdiger, Alberti. *Als Kriegspfarrer in Polen. Erlebnisse und Begegnungen im Kriegs-lazaretten*. Dresden – Leipzig: Verlag C. Ludwig Ungelenk, 1940.
- Seidel, Georg. *Die Straße nach Osten. Bilder von polnischen Feldzug für meine Kompanie ausgezeichnet*. Leipzig: b.wyd., 1941.
- Siegler, Georg. *Luftsieg über Polen. Eine militärische Skizze*. Berlin: Scherl, 1940.
- Stackelberg, Karl Georg. *Jagdfliegergruppe G. Jäger an Polens Himmel*. Przedm. Ernst Udet. Graz: Steierische Verlagsanstalt, 1940.
- Steen, Hans. *Blaue Jungen schlagen Polen. Erlebnisse von den Kämpfen unserer Truppen um die Danziger Bucht im Blitzkrieg*. Stuttgart: Union, 1940.
- Supf, Peter. *Luftkrieg in Polen*. Przedm. Major Cranz. Berlin: Junker und Dunnhaupt Verlag, 1941.
- Supf, Peter. *Luftwaffe schlägt zu! Der Luftkrieg in Polen*. Berlin: Deutschen Verlag, 1939.
- Unter Sigrune und Adler. Erlebnisse unserer SS und Polizeimänner beim Einsatz im Generalgouvernement 1939/1940*. Krakau: Buchverlag Ost, 1940.
- Wir zogen gegen Polen. Kriegserinnerungswerk des VII. Armeekorps*. Oprac. Generalkommando VII. A.R. München: Eher, 1940.

Bibliografie

- Held, Walter. *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939 bis 1945. Eine Bibliographie der deutschsprachigen Nachkriegsliteratur. 1945–1976*. Osnabrück: Biblio Verlag, 1978.
- Held, Walter. *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg. Eine Bibliographie der deutschen Nachkriegsliteratur*. T. 1, 1970–1976. Osnabrück: Biblio Verlag, 1978; T. 2, 1977–1981. Osnabrück: Biblio Verlag, 1983; T. 3, 1982–1986. Osnabrück: Biblio Verlag, 1989; T. 4, 1987–1991. Osnabrück: Biblio Verlag, 1995; T. 5, 1992–2000. Bissendorf: Biblio Verlag, 2002.
- Sawicka, Irena, Izabela Kowalska, Władysław Henzel, Elżbieta Pawińska, i Katarzyna Świerczyńska, red. *Kampania wrześniowa 1939. Bibliografia*. T. 1–2. Warszawa: Centralna Biblioteka Wojskowa, 2002; T. 3. Red. Agnieszka Koc. Warszawa: Centralna Biblioteka Wojskowa, 2009.
- Szczepańska, Krystyna, i Bożena Zielińska, oprac. *Bibliografia wojny wyzwoleniczej narodu polskiego 1939–1945. Problematyka wojskowa. Materiały z lat 1939–1967*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1973.

Zielińska, Bożena, red. *Druga wojna światowa 1939–1945. Bibliografie. Cz. 1, Krytyczna Szczepańska, Bibliografie, chronologie, informatory, atlasy. Materiały z lat 1939–1973.* Warszawa: Wojskowy Instytut Historyczny, 1975.

Opracowania

- Bekker, Cajus. *Angriffshöhe 4000. Ein Kriegstagebuch der deutschen Luftwaffe.* Oldenburg: Gerhard Stalling Verlag, 1954.
- Bensel, Rolf. *Die deutschen Flottenpolitik von 1933 bis 1939.* Berlin – Frankfurt a.M.: Verlag Mittler & Sohn, 1962.
- Böhmeler, Rudolf. *Fallschirmjäger. Bildband und Chronik.* Bad Nauheim: Verlag Hans-Henning Podzun, 1961.
- Breithaupt, Hans. *Die Geschichte der 30. Infanterie-Division 1939–1945.* Bad Nauheim: Verlag Hans-Henning Podzun, 1955.
- Busch, Otto Fritz. *Unsere Kriegsmarine im polnischen Feldzug.* Berlin – Wien: Franz Schneider, 1940.
- Das verstärkte Grenzwacht – Regiment Freiherr von Bothmer im Polen-Feldzug 1939.* Bütow: b.wyd., 1940.
- Die 50. Infanterie-Division 1939–1945.* Augsburg: Eigenverlag der Traditionsgemeinschaft 50. Infanterie-Division, 1965.
- Die Geschichte der 207., und 281. Infanterie-Division mit ihren Zwischengliederungen 1939–1945.* Dortmund: Buchdruckerei Strassburger, 1947.
- Dieckhoff, Gerhard. *3. Infanterie-Division. 3. Infanterie-Division (mot.). 3. Panzergrenadier-Division.* Göttingen: Erich Börries, 1960.
- Elble, Rolf. *Die Schlacht an der Bzura im September 1939 aus deutscher und polnischer Sicht.* Freiburg: Verlag Rombach, 1975.
- Elert, Rembrand. *Reiter im Polenkrieg.* Hamburg: Hanseatische Verlagsanstalt, 1941/42.
- Elmayer-Vestenburg, Rudolf von. *S.A.-Männer in den Kriegsjahren 1939–1940. Taten und Erlebnisse von SA-Männern in den Kriegsjahren 1939–1940.* Leipzig: Verlag von Hase & Koehler, 1941.
- Feuchter, Georg. *Geschichte des Luftkriegs. Entwicklung und Zukunft.* Bonn: Athenäum, 1954.
- Fisher, Karl, oprac. *Die Wehrmacht.* T. 1. Berlin: Verlag „Die Wehrmacht“, 1940.
- Gersdorff, Ursula von. „Bibliographie des Militärgeschichtlichen Forschungsamtes 1956–1965.“ *Wehrwissenschaftliche Rundschau* 12 (1965): 720–729.
- Geschichte der 3. Panzer-Division Berlin-Brandenburg 1933–1945.* Berlin: Verlag der Buchh., 1967.
- Hadamowsky, Eugen. *Blitzmarsch nach Warschau. Frontberichte eines politischen Soldaten.* München: Franz Eke Nachf., 1940.
- Helwig, Jarosław. *Wehrmacht z Głogau w Polsce. Szlak bojowy 18. Dywizji Piechoty XI Korpusu Armijnego we wrześniu 1939 roku.* Cz. 1. Głogów: Muzeum Archeologiczno-Historyczne, 2019.
- Hoffmann, Heinrich, i Ernst Wisshaupt. *Der Große Feldzug gegen Polen. Eine Chronik des Krieges in Wort und Bild.* Przedm. Walter von Reichenau. Wien: A. Franz Göth, 1939.
- Höpke, Wolfgang, Fritz Mauner, i Horst Michael, oprac. *Der Krieg 1939/41 in Karten.* Wyd. Giseler Wirsing. München: Verlag Knorr & Hirth, 1941.

- Hubatsch, Walther. *61. Infanterie-Division 1939–1945*. Bad Nauheim: Podzun Verlag, 1961.
- Iwanowski, Wincenty. *Wysilek zbrojny narodu polskiego w czasie II wojny światowej*. T. 1, *Kampania wrześniowa 1939*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1961.
- Jurga, Tadeusz. *Obrona Polski 1939*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1990.
- Kampferlebnisse aus dem Feldzuge in Polen 1939. Nach Schilderungen von Frontkämpfern*. Berlin: Mittler und Sohn, 1940.
- Keiling, Wolf. *Das deutsche Heer 1939–1945*. T. 1–3. Bad Nauheim: Podzun Verlag, 1956.
- Kirchmayer, Jerzy. *Kampania wrześniowa*. Warszawa: Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”, 1946.
- Knobelsdorf, Otto von. *Geschichte der niedersächsischen 19. Panzer-Division (Bis 31 X 1940 19. Infanterie-Division)*. Bad Nauheim: Podzun-Pallas Verlag, 1958.
- Kozłowski, Eugeniusz, i Rudolf Dziubanow, red. Mieczysław Cieplewicz, oprac. *Polski czyn zbrojny w II wojnie światowej*. T. 1, *Wojna obronna Polski 1939*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1979.
- Krwawicz, Marian, i Kazimierz Rosen-Zawadzki. „O stanie badań nad kampanią wrześniową.” *Wojskowy Przegląd Historyczny* nr 3 (1959): 336–356.
- Kurzbein, Heiner, Erwin Berghaus, i Fred Erich Utrecht, oprac. *Bilddokumente des Feldzuges in Polen. Ein Bildwerk der Front mit unbekannten Aufnahmen*. Berlin: Brunnen-Verlag Willi Bischoff, 1940.
- Lanz, Hubert. *Gebirgsjäger. Die 1. Gebirgsdivision 1939–1945*. Bad Nauheim: Hans Henning Podzun, 1954.
- Lehman, Rudolf. *Die Leibstandarte*. T. 1. Osnabrück: Munin Verlag, 1978.
- Lemelsen, Joachim. *29. Division*. Bad Nauheim: Podzun Verlag, 1960.
- Lohman, Walter, i Hans H. Hildebrand. *Die Deutsche Kriegsmarine 1939–1945. Gliederung, Einsatz, Stellenbesetzung*. T. 1–3. Bad Nauheim: Podzun Verlag, 1956–1964.
- Lucke, Christian von. *Geschichte des Panzer-Regiments 2*. Calle: b.wyd., 1953.
- Madajczyk, Piotr. „II wojna światowa w historiografii niemieckiej.” *Dzieje Najnowsze* 41, nr 3 (2009): 59–72.
- Maier, Klaus, Horst Rohde, Bernd Stegemann, i Hans Umbreit. *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg*. T. 2, *Die Errichtung der Hegemonie auf dem Europäischen Kontinent*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1979.
- Manz, Major, oprac. *Alpenkorps in Polen*. Salzburg–Innsbruck: NS.-Gauverlag, 1941.
- Maurach, Bruno. „Zur kriegswissenschaftlichen Erforschung des Polenfeldzuges.” *Wehrkunde* z. 1 (1956): 8–11.
- Mądry, Józef. „Wrzesień 1939 w prasie zachodnioniemieckiej.” W *Śląsk i Zagłębie Dąbrowskie w walce z okupantem hitlerowskim 1939–1945*. 192–204. Katowice: Śląski Instytut Naukowy, 1970.
- Mit Spaten und Waffe in Feindesland. Reichsarbeitsdienst und seine Bautruppen im Feldzug in Polen*. Leipzig: Der nationale Aufbau Verl. Günther Hernig, 1940.
- Moczulski, Leszek. *Wojna polska. Rozgrywka dyplomatyczna w przededniu wojny i działania obronne we wrześniu–październiku 1939*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1972.
- Mueller-Hillebrand, Burkhardt. *Das Heer 1933–1945. Entwicklung des organisatorischen Aufbaues*. T. 1, *Das Heer bis zum Kriegsbeginn*, Darmstadt: Mittler und Sohn, 1954;

- T. 2, *Die Blitzfeldzüge 1939–1941. Das Heer im Kriege bis zum Beginn des Feldzuges gegen die Sowjetunion im Juni 1941*. Frankfurt a/M: Mittler und Sohn, 1956.
- Murawski, Erich. „Deutsche Divisionengeschichte.” *Bücherschau der Weltkriegsbücherei* z. 1/4 (1958): 285–290.
- Nagel, Alfred G. „Die Marine im Polenkrieg in der Sprache des OKW.” *Marine Rundschau* 44, nr 12 (1939): 1011–1013.
- Norwid-Neugebauer, Mieczysław. *Kampania wrześniowa 1939 r. w Polsce*. Londyn: M. I. Kolin, 1941.
- Overhues, Bernd E. H., i Hempel Walter Otto. „Das Oberkommando der Wehrmacht gibt bekannt”. *Wehrmachtberichte. Weltgeschichte. Ein Karten-, Bild- und Dokumentenwerk. Herausgegeben vom Oberkommando der Wehrmacht. Der Krieg 1939/40*. Berlin: „Die Wehrmacht”, 1941.
- Pantermeyer [K. Meyer]. *Grenadiere*. München: Schild Verlag, 1970.
- Pertek, Jerzy. „Obrona Wybrzeża we Wrześniu 1939 roku. Stan badań.” *Rocznik Gdański* 19/20 (1960/1961): 5–63.
- Picht, Werner, oprac. *Das Oberkommando der Wehrmacht gibt bekannt... Wahrheit und Lüge über den September Feldzug 1939*. Berlin: Mittler und Sohn, 1940.
- Plato, Anton Detlev von. *Die Geschichte der 5. Panzerdivision 1938 bis 1945*. Regensburg: Verlag KG Georg Zwickenpflug, 1978.
- Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej*. T. 1, *Kampania wrześniowa*. Cz. 1, *Polityczne i wojskowe położenie Polski przed wojną*. Londyn: Instytut Historyczny im. gen. Sikorskiego, 1951; Cz. 2, *Przebieg działań od 1 do 8 września*. Londyn: Instytut Historyczny im. gen. Sikorskiego, 1954; Cz. 3, *Przebieg działań od 9 do 14 września*. Londyn: Instytut Historyczny im. gen. Sikorskiego, 1959; Cz. 4, *Przebieg działań od 15 do 18 września*. Londyn: Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego, 1986; Cz. 5, *Marynarka wojenna i obrona polskiego wybrzeża*. Londyn: Instytut Historyczny im. gen. Sikorskiego, 1962.
- Rechlin, Hubert. *Mit einer pommerschen Landwehrdivision gegen Gotenhafen und Hela*. Riga: Wertpapierdruckerei Lettlands, 1941.
- Reinhardt, Hans. „Die 4. Panzer-Division vor Warschau und an der Bzura vom 9–20 IX 1939.” *Wehrkunde* z. 5 (1958): 237–247.
- Roeingh, Rolf. *Ross und Reiter am Feind. Das Pferd im Grossdeutschen. Freiheitskampf von der Weichsel zum Atlantik*. Berlin: Deutscher Archiv-Verlag, 1941.
- Różycki, Marek. „Materiały niemieckie do kampanii wrześniowej w roku 1939.” *Niepodległość* 2 (Londyn) (1950): 227–239.
- Ruge, Friedrich. *Minensuchwaffe im Kampf gegen Polen 1939*. Berlin: Mittler und Sohn, 1941.
- Ruge, Friedrich. *Der Seekrieg. 1939–1945*. Stuttgart: Koehler Verlag, 1962.
- Ruge, Friedrich. „Von der Tätigkeit der Kriegsmarine, insbesondere der Minensuchboote, im Kampf gegen Polen im Herbst 1939.” *Nauticus* 24 (1941): 42–59.
- Rzepniewski, Andrzej. „Historiografia niemiecka okresu 1939–1964 dot. wojny polsko-niemieckiej 1939 r.” W *Problemy wojny obronnej Polski w 1939 r. Materiały z sympozjum 4–5 IX 1964*. 104–112. Warszawa: Wojskowy Instytut Historyczny, 1965.
- Rzepniewski, Andrzej. *Obrona Wybrzeża w 1939 r. na tle rozwoju Marynarki Wojennej Polski i Niemiec*. Warszawa: Wyd. MON, 1970.

- Schaub, Oskar. *Aus der Geschichte Panzer-Grenadier-Regiment 12*. Bergisch-Gladbach: Selbstverlag, 1957.
- Schaub, Oskar. *Regimentsgeschichte des Panzer-Artillerie-Regiments 73*. Bremen: Böttcher Verlag, 1955.
- Schiebert, Horst. *Bildband der 6. Panzer-Divisionen 1939–1945*. Bad Nauheim: Podzun Verlag, 1958.
- Schindler, Herbert. *Mosty und Dirschau 1939. Zwei Handstreichs Wehrmacht vor Beginn des Polenfeldzuges*. Freiburg: Verlag Rombach, 1971.
- Schmidt, August. *Geschichte der 10. Division. 10. Infanterie-Division (mot.). 10. Panzer-Grenadier-Division 1933–1945*. Bad Nauheim: Podzun Verlag, 1963.
- Schrodek, Gustaw W. *Ihr Glaube galt dem Vaterland. Geschichte des Panzer-Regiments 15 (11. Panzer-Division)*. München: Schild Verlag, 1976.
- Schroeder, Jürgen, i Joachim Schulz-Naumann. *Die Geschichte der pommerschen 32. Infanterie-Division 1935–1945*. Bad Nauheim: H. H. Podzun, 1956.
- Sponholz, Hans. *Danzig – deine SA! Einsatz u. Bewährung im Polenfeldzug*. München: Zentralverlag der NSDAP Franz Eher Nachf., 1940.
- Stjernfeld, Bertil i Klaus-Richard Böhme. *Westerplatte 1939*. Freiburg: Verlag Rombach, 1970.
- Stoves, Rolf. *Die 1. Panzerdivision 1939– bis 1945*. Bad Nauheim: Hans Henning Podzun, 1961.
- Strauss, Franz Josef. *Geschichte der 2. (Wiener) Panzer-Division. Friedensund Kriegserlebnisse einer Generation*. Neckagmünd: Nebel Verlag GmbH, 1977.
- Tägert, Carl. *Der Freiheitskampf zur See. 1939/1940. September 1939 bis August 1940*. Berlin: Mittler und Sohn, 1940.
- Tessin, Georg. *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen SS im Zweiten Weltkrieg 1939–1945*. T. 1–9. Frankfurt a/M.: Mittler und Sohn, 1965–1977.
- Tettau, Hans, i Kurt Vercock. *Geschichte der 24. Infanterie-Division 1935–1945*. Stolberg: Selbstverlag, 1956.
- Uderstädt, E. R., oprac. *18 Tage Weltgeschehen. Der Feldzug gegen Polen*. Berlin: Verlag für Sozialpolitik, Wirtschaft und Statistik Paul Schmidt, 1940.
- Vogel, Georg. *Der deutsch-polnische Krieg in September 1939. Mit Bildern und 2 Karten*. Breslau: Verlag von Heinrich Handel, 1941.
- Volker, Karl. *Die deutschen Luftwaffe 1933–1939*. Stuttgart: Deutsche Verlagsanstalt, 1967.
- Vormann, Nicolaus von. *Der Feldzug 1939 in Polen. Die Operationen des Heeres*. Weissenburg: Prinz-Eugen-Verlag, 1958.
- Wagner, Georg. *Sudeten-SA in Polen. Ein Bildbericht von Einsatz Sudetendeutscher SA-Männer im polnische Feldzug*. Karlsbad–Leipzig: Adam Kraft Verlag, 1940.
- Windecker, Carl Otto. *Danzig. Gesicht und Geschichte einer deutscher Stadt*. Berlin: Schützen-Verlag, 1941.
- Windecker, Carl Otto. *Wir waren mit Polen. Der „Einsatz Ost“ des NSSK*. Berlin: Schützen-Verlag, 1940.
- Witkowski, Rafał. „Kriegsmarine w kampanii wrześniowej 1939 r. w świetle niektórych publikacji niemieckich.” *Przegląd Morski* z. 9 (1957): 74–84; z. 10 (1957): 75–86; z. 11 (1957): 89–95; z. 12 (1957): 72–79.
- Zelle, Arnold. *50 Korridorthesen. Abrechnung mit Polen*. Berlin: Volk u. Reich Verlag 1939.

Zeska, Theo. *Der Großdeutsche Freiheitskrieg. Der Feldzug in Polen 1939*. Berlin: Mittler und Sohn, 1940.

STRESZCZENIE

Waldemar Rezmer, Kampania polska 1939 r. w historiografii III Rzeszy. Wprowadzenie bibliograficzne do tematyki

Artykuł omawia historiografię III Rzeszy tematycznie związaną z kampanią polską 1939 r. Bibliografia, opublikowana w Londynie w 1950 r., zawiera spis 280 publikacji dotyczących tej kampanii, edytowanych w III Rzeszy w latach 1939–1945. W zbiorach polskich bibliotek jest ich 128. Publikacje miały usprawiedliwić niemiecką agresję, gloryfikować zwycięstwo i tworzyć mit o niezwyciężoności Wehrmachtu. Jednak nawet wśród nich można znaleźć prace, które poddane surowej krytyce stanowią ważne źródło wiedzy o przebiegu walk i ludziach, którzy w nich uczestniczyli. Mają więc sporą wartość informacyjną. W wielu publikacjach zamieszczono ciekawe fotografie żołnierzy, broni, sprzętu, terenu walk i pobojoisk. Po 1945 r. historyków niemieckich kampania polska 1939 r. znikomo interesowała. Z tego powodu naukowych publikacji na ten temat powstało niewiele.

Słowa kluczowe: Kampania polska 1939 roku, Wehrmacht w 1939 roku, Wojsko Polskie w 1939 roku, historiografia III Rzeszy

SUMMARY

Waldemar Rezmer, The Polish Campaign of 1939 in the Historiography of the Third Reich. Bibliographic Introduction to the Subject

The article presents the historiography of the Third Reich thematically related to the Poland campaign 1939. The bibliography published in London in 1950 contains a list of 280 publications concerning this campaign, edited in the Third Reich in 1939–1945. There are 128 in the collections of Polish libraries. The publications were supposed to justify German invasion, glorify victory and create the myth of invincibility of the Wehrmacht. However, even amongst them it is possible to find works, which, after being subjected to severe critique, constitute an important source of information about the hostilities and the people who participated in them. They have a significant informative value. There are interesting photographs of soldiers, weapons, equipment and battlefields included in them. After 1945 German historians showed little interest in Poland campaign 1939. As a result, few scientific publications on that subject were prepared.

Keywords: The Polish campaign of 1939, the Wehrmacht in 1939, the Polish Army in 1939, historiography of the Third Reich

ZUSAMMENFASSUNG

Waldemar Rezmer, Der Polenfeldzug von 1939 in der Geschichtsschreibung des Dritten Reiches. Eine Bibliographische Einführung in die Thematik

Der Aufsatz befasst sich mit der Geschichtsschreibung des Dritten Reiches zum Polenfeldzug von 1939. Die 1950 in London veröffentlichte Bibliographie enthält eine Liste von 280 Publikationen zu diesem Feldzug, die in den Jahren 1939–1945 im Dritten Reich herausgegeben wurden. In den Beständen polnischer Bibliotheken befinden sich 128 Titel. Die Publikationen sollten die deutsche Aggression rechtfertigen, den Sieg verherrlichen und einen Mythos von der Unbesiegbarkeit der Wehrmacht schaffen. Doch auch unter ihnen finden sich Werke, die unter strenger Kritik eine wichtige Quelle für das Wissen über den Verlauf der Kämpfe und die daran beteiligten Menschen darstellen. Sie besitzen daher einen hohen Informationswert. Viele Veröffentlichungen enthalten interessante Fotos von Soldaten, Waffen, Ausrüstung und Schlachtfeldgeländen. Nach 1945 interessierten sich deutsche Historiker kaum noch für den Polenfeldzug von 1939. Aus diesem Grund wurden nur wenige wissenschaftliche Veröffentlichungen zu diesem Thema herausgegeben.

Stichworte: Polenfeldzug von 1939, Wehrmacht von 1939, Polnische Armee von 1939, Historiographie des Dritten Reiches